

İşlâm Düşüncesinde Gizemli Beldeler

İsmail ERDOĞAN

Abstract:

The Mystical Cities in the Islamic Thought

In Islamic thought, we have generally found the idea of mystical cities in the mythology, philosophy and mysticism. There is not a consensus on those cities in this world or in another world. But general thought is that, those cities are in another world or they are imagination cities. Those cities are Hurkalya, Cáburs and Cabulk. For the mystics those cities are mystical makams. For the some Shia thinkers, there has been the Gaib Imam in those cities.

Keywords: Mystical cities, Hurkalya, Cabulk, Cáburs, Beytü'l-İzze and Beytü'l-Ma'mûr.

İşlâm düşünce tarihinde gizemli beldeler veya mistik şehirler¹ diyebileceğimiz bir takım beldelerden bahsedilmektedir. Biz bu beldelerden sadece Cábulk, Cáburs ve Hurkalya beldeleri ile Beytü'l-İzze ve Beytü'l-Ma'mûr mâbedleri hakkında mitoloji, felsefe ve tasavvuf açısından bilgi vermeye çalışacağız. Çünkü bu beldeler felsefede birer şehir, tasavvufta ise birer makam ismi olarak kullanılmaktadır. Bu beldelerin varlığına dair kaynaklarda önemli bilgiler bulunmaktadır. Biz bu kaynaklardan elde edebildiğimiz bilgileri özellikle felsefe ve tasavvuf disiplinleri açısından değerlendirmek istiyoruz.

a) Beytü'l-İzze ve Beytü'l- Ma'mûr

Mahiyeti hakkında yeterli bilgi elde edemediğimiz, ancak dünya semasında bulunduğu ve Allah tarafından inşa edilmiş bir mâbed² olduğu kabul edilen Beytü'l-İzze'de, öncülerinin ismi İsmail olan sayısız meleğin bulundu-

* **Dr.**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İşlâm Felsefesi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

1 Şihabeddin Sühreverdî el-Maktûl'un, Aristoteles ile Cáburs makamında görüştüğünü iddia etmesi ve İbrahim Kasabbaşızade'nin de Muallak İdeler Alemi'nde Cábulk, Cáburs ve Hurkalya isminde üç şehrin bulunduğunu belirtmesi bizi bu konuda araştırma yapmaya sevkmiştir. Hatta Kasabbaşızade, bu görüşüne delil olarak da bir hadisten bahsetmektedir. Geniş bilgi için bkz: Sühreverdî, **Mecmua Fi'l-Hikmetil- İlahiyye**, haz. Henri Corbin, İst. 1945, 484; Kasabbaşızade, **el-Müsülû'l-Eflatuniyye ve'l-Müsülû'l-Muallaka ve'l-Farku Beynehuma**, Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Umumî Kitaplar Bölümü, no: 3941, v. 151b-152a. Bu risalede; "Cábulk ve Cáburs idelerinin unsurlar âlemine ait ve Hurkalya da idelerinin felekler âlemine aittir" şeklinde bir hadis zikretmektedir. Şii kaynaklarda bahsedilen bu tür hadislere, sünni sahih hadis kaynaklarında rastlanmamıştır.

2 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, IX, sad. Komisyon, (trç.), 11.

ğuna³ inanılmaktadır. Bu mâbedin müslümanlar açısından önemi, Kur'an'ın Levh-i Mahfûz'dan buraya ve buradan da Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygambere indirilmiş olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu görüşe paralel olarak Beytü'l-İzze ile ilgili İbn Abbas'dan şöyle bir rivayet bulunduğu belirtilmektedir: “Kur'an, zikir makamı (Levh-i Mahfûz)'ndan alındı, dünya semasındaki Beytü'l-İzze'ye konuldu. Cibrîl de onu peygambere indirir ve ağır ağır okurdu”⁴

Beytü'l-Ma'mûr ise, Tûr Suresi'nin 5. ayetinde, Allah'ın üzerine yemin ettiği bir mekan adı olarak geçmektedir. Bu mekanın mahiyeti hakkında belli başlı iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birisi Beytü'l- Ma'mûr'un semâda meleklerle ait bir mâbed⁵, diğeri ise Kâbe⁶ olduğu şeklindedir. Bu mekan ile ilgili de değişik râviler tarafından rivayet edildiği iddia edilen hadislerden bahsedilmektedir. Bu hadislerdeki ifadelerle göre Beytü'l-Ma'mûr, yedinci semâda melekler için inşa edilmiş bir mâbeddir. Bu mâbed o kadar büyüktür ki, bir gelen melek bir daha gelmemek üzere, günde yedi yüz bin melek tarafından ziyaret edilmektedir. Beytü'l-Ma'mûr'a, “Durah” ismi de verilmektedir.⁷

Bu iki mâbedin ayrı ayrı mâbedler mi yoksa aynı mâbed mi olduğu hususunda keşin bir bilgiye sahip olduğumuz söylenemez. Ancak bir çok kaynaktan ayrı ayrı zikredilmiş olmaları, bu mâbedlerin farklı mâbedler olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

b) Hurkalya (هورقليا)

Literatürde farklı şekillerde⁸ yazılan Hurkalya kelimesinin hangi dilden geldiği ve anlamı hususunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak Hurkalya kelimesinin, Eski Yunanca “eski mülk” anlamına gelen “Herekliya”⁹ veya İbranice “sıcak hava” anlamına gelen “hibel garnim” kelimesinden arapçaya geçmiş olabileceği¹⁰ şeklinde iddialar bulunmaktadır.

Terim olarak farklı anlamlara gelen Hurkalya kelimesi ıstılahta da; kendisinde cismani hayat ve Kutsal Aklın bulunduğu felek¹¹, dünya ile ahiret arasında bulunan Misâl Alemi¹², Berzah hayatı, toplum içinde yaşanan ferdi

3 İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye- Büyük İslâm Tarihi*, C.I, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 1994, I, 48-49.

4 Abdullah Aydemir, “Beytü'l-İzze”, T.D.Vİ.A., C.VI, İstanbul, 1992, s. 90.

5 İbn Kesir, I, 49.

6 Yazır, VII, 10.

7 Abdurrahman Küçük, “Beytü'l-Ma'mûr”, T.D.Vİ.A., VI, İstanbul, 1992, s. 94-95.

8 M. Zeki Pakalın bu kelimeyi “Herekliya” (*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul, 1993, 253.); Süleyman Uludağ “*Horkalya*” (*Câbelkâ-Câbelsâ*, T.D.Vİ.A., VI, İstanbul, 1992, 525) ve Henri Corbin ise “*Hurkalya*” (*İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemi, İstanbul, 1994, 370) şeklinde yazmışlardır. Arapça kaynaklardaki ((هورقليا)) şeklindeki yazılışından da hareketle bu kelimeyi Henri Corbin gibi “Hurkalya” olarak yazmanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

9 Pakalın, .253.

10 http://www.nahad.net/q_a/questionsDetail.asp?code=1153_21.10.2002.

11 Hakim Molla Ali Nuri, *Şerhani li Hadisi Hel Reayte Racülen*, tah. Hamid Naci İsfehani, (b.y, trz.), 154.

12 http://www.nahad.net/q_a/questionsDetail.asp?code=1153_21.10.2002.

hayat¹³ ve sekizinci iklim¹⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Hatta Hz. Peygamber'in Mirac hadisesini Hurkalya olarak değerlendirenler bile bulunmaktadır. Bu değerlendirmeye göre Hz. Peygamber, Mirac gecesinde dört unsurdan tamamen sıyrılmak sûretiyle öyle bir hale gelmiştir ki, maddî âlem ile manevî âlem arasında bir berzah olmuştur. İşte buna Hurkalya denilmektedir.¹⁵

•Sühreverdî el-Maktûl, Ahmed İhsanî ve Sebzevârî bir çok işrakî filozofun eserlerinde bahsettiği¹⁶ Hurkalya'yı, Muallak İdeler'de¹⁷ bulunan bağımsız hayal âlemi¹⁸ veya idelerin felekler âlemine ait bir belde olarak¹⁹ kabul edebiliriz.

c) Câburs (جائرس) ve Câbulk (جالبق)

Câbulk ve Câburs beldelerini ayrı başlıklar altında ele almak yerine bir başlık altında incelemenin konunun bütünlüğü açısından daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü bu iki kelime birbirinden ayrılmayacak kadar iç içe geçmiş ve bir birini tamamlar vaziyettedir.

Kelime olarak hangi dile ait olduğu ve ne anlama geldiği hakkında hiçbir kaynaktan bilgi bulamadığımız bu kelimelerden Câbulk'un literatürde Câbelkâ, Câbülkâ ve Câbilkâ şeklinde; Câburs'un ise Câbersâ, Câbelsâ, Câbülsâ ve Câbilsâ şeklinde yazıldığını görmekteyiz.²⁰ Ancak biz bu yazılışlardan Câburs ve Câbulk şeklinde olanını tercih ettik. Çünkü kaynakların çoğunluğu bu iki kelimeyi bizim tercih ettiğimiz şekilde yazmışlardır. Daha önemli bir tercih sebebimiz de Sühreverdî'nin bu kelimeleri Câburs ve Câbulk şeklinde yazmış olmasıdır.²¹

Bu iki belde ile ilgili, kaynaklarda verilen bilgilere bir göz atıp, daha sonra da bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

Tefsircilerden bazıları, Kehf Suresi'nin 86. ayetinde Zülkarneyn'in güneşin battığı yere vardığı zaman karşılaştığı kavmi Câburs şehrinde yaşayan kavim olarak yorumlamak sûretiyle, bu iki beldeden bahsetmişlerdir. Bu tefsircilerden birisi de Kurtubî'dir. Ona göre belirtilen ayette bahsedilen kavim,

13 http://www.ahl-ulbayt.org/Arabic/tasanif/al_zarea/zar25/zar25.14.htm 20.10.2002

14 Pakalın, 253.

15 Cafer Subhanî, **Furûğ-ı Ebediyet**, I, Kum, 1367, 315.

16 http://www.nahad.net/q_a/questionsDetail.asp?code=1153, 21.10.2002.

17 Muallak İdeler, İşrakî Felsefe'de Akıllar Âlemi ile Maddî Âlem arasında bulunan ve her ikisinin de bazı ortak özelliklerini kendisinde bulunduran bir âlem olarak kabul edilmektedir. Tasavvuftaki Mîsâl Âlemi ile Muallak İdeler Âlemi hemen hemen aynı âlemdir. Geniş bilgi biraz sonra verilecektir.

18 Nasr, "İsfahan Okulu", çev. Mustafa Armağan, (İslâm Düşüncesi Tarihi içinde), III, 141.

19 Kasabbaşızade, **Müsülû'l- Eflatuniyye**, 152a.

20 Bu kelimelerin yazılışları ile ilgili olarak bkz: Sühreverdî, el-Mecmua, 484; Ebî Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensarî el-Kurtubî, **el-Cami' li Ahkamî'l-Kur'an**, XI, Beyrut, 1405/1985, 50-54; Muhammed Bakır el-Meclisî, **Biharu'l-Envar el-Câmiatü lidürer-i Ahbârî'l-Eimme'ti'l-Ethâr**, LIV, 54, Beyrut-Lübnan, 1403-1983, 323-324; Pakalın, 253; Corbin, 370; Uludağ, **a.g.m.**, 525; Cebecioğlu, 167.

21 Sühreverdî, **el-Mecmua**, 484.

Süryanilerce Cercis olarak bilinen Câburs ehli olup, Salih Peygamber'e inanan Semud kavmidir.²² Aynı ayeti yorumlayan tefsirci el-Bağdadî de Kurtubî ile aynı görüştedir. Ona göre de bu beldede Semud kavminin uzantısı olan bir kavim yaşamakta ve Salih peygambere inanmaktadır. Fakat Bağdadî bu belde de yaşayan halkı Casûs (جاصوص) olarak isimlendirmekte ve Süryanilerin de bu kavme Harîhisâ (حريصا) ismini verdiklerini söylemektedir.²³ Ancak bu iki kelimenin matbu hatası olarak bu şekilde yazıldıkları ve kelimelerin asıllarının Câburs ve Cercis olduğu kanaatindeyiz. Zira yaptığımız araştırmada Bağdadî'nin belirttiği olduğu bu isimlerle hiç karşılaşmadık. Ayrıca Arapça yazılış olarak bu iki kelime, daha önce belirttiğimiz kelimelere çok yakındır.

Kurtubî'ye göre bazı tefsirciler, güneşin doğduğu yerde bulunan kavmin Nâsek, Târus, Hâvîl veya Mensek kavmi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazıları da bu kavmin Câburs değil de Câbulk kavmi olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu tefsircilere göre bu beldede yaşayan kavim, Semud değil de Süryanilerce Merkîsâ denilen²⁴ Ad kavmi mü'minleridir.

Şemseddin Sami ise Câburs'u Hz. Musa'nın evlatlarının göç edip orada çoğaldıkları bir belde, Câbulk'u ise Ad Kavmi'nin sakin olduğu bir belde olarak belirtmektedir. Bu iki belde aynı zamanda uzaklık da ifade etmektedir. "Mine'l- Câburs ile'l-Câbulk" deymi, "doğudan batıya kadar" anlamında kullanılmaktadır.²⁵

Şii kaynaklarda ise bu iki belde daha farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. İbn Abbas'a isnad edilen Şii kaynaklı bir hadise göre, Hz. Peygamber miraca çıkarıldığı zaman Ye'cûc ve Me'cûc kavimlerine rastladı. Onları Allah'ın dinine davet etti, ancak onlar bunu kabul etmediler. Daha sonra Cebrail Hz. Peygamber'i iki şehre daha götürdü. Bu beldelerden birisi Câbulk olup doğuda bulunmakta ve halkı da Ad kavmine mensup olup Salih peygambere iman eden bir kişinin soyundan gelmektedir. Diğeri de Câburs olup, batıda bulunmaktadır. Câburs'un halkı ise Semud kavmine mensuptur.²⁶

Şii kaynaklarda bu belde isimleri sadece efsanevî birer isim olmakla kalmayıp, aynı zamanda inanca yönelik anlamlar da taşımaktadır. Meselâ, Gaib İmam Mehdi' ile ilgili bazı rivayetlerde, bu imamın gözlerden uzak olan bir yerde bulunduğu belirtilmektedir. İşte bu yer İmamiye Şiası'ndan bazılarına göre, vehmî bir belde olan Câbulk'tur.²⁷ On İki İmam Şii'lerince gulat olarak kabul edilen ve tasavvuf ve felsefeyi İmamiye Şiası ile meczetmiş olan Keşfiyye veya Reşdiyye fırkasının reisi Kazım el-Hüseynî er-Reştî de aynı görüştedir. Ona göre de Câbulk (Câbe'l-Kâ) ve Câburs (Câbe'r-Sâ), ruhanî varlıklarla birlikte Gaib Mehdi'nin de ikamet ettiği beldelerdir.²⁸

22 Kurtubî, a.g.e, s. 50.

23 Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî, *Lübâbu't-Te'vîl fi Meânî't-Tenzîl* (Mecmau't-Tefâsîr, IV, İstanbul, 1979 içinde), 135.

24 Kurtubî, XI, 53.

25 Şehabeddin Ebî Abdillah el-Hamevî er-Rumî el-Bağdadî, *Mu'cemu'l-Buldan*, III-IV, Mısır, 1324/1906, 32-33; Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Âlam*, III, İst. 1308, 1476.

26 <http://www.masjeed.org/pages/ara/p2/book7/part2/page17.htm>, 10.12.2002.

27 http://www.islâm_online.net/iol_arabic/info/fatwa_15_11/fatwa_3.asp, 10.12.2002.

28 İzmîrli İsmail Haklı, *Yeni İlm-i Kelam*, haz. Sabri Hizmetli, Ankara, 1981, 114.

Yine şif kaynaklarda Hz. Hasan'a atfedilen bir söze göre Allah, Câbulk ve Câburs isminde birisi doğuda diğeri de batıda olmak üzere iki belde yaratmıştır. Bu beldelere de Hz. Peygamber'i peygamber olarak göndermiştir.²⁹ Ayrıca Dahhak'tan rivayet edilen bir hadiste, yeryüzünün bir kenarında Câbulk ve Câburs isminde iki beldenin bulunduğu ve bu beldelerde Nâsek, Müstensek, Tavîl, Havîl, Ye'cüc ve Me'cüc gibi milletlerin yaşadığı³⁰ ileri sürülmektedir.

Meclisî'nin Biharu'l-Envar isimli eserinde ise daha değişik bir görüş ileri sürülmektedir. Meclisî'ye göre Allah, melek, cin ve insanlardan sonra, farklı karakterde bir varlık yaratmış ve daha sonra da bu varlıkların iki gruba ayrılmasını istemiştir. Bu gruplardan birisini güneşin doğduğu denizaşırı bir bölgeye yerleştirmiş ve onlar için Câburs isminde bir belde meydana getirmiştir. Diğer fırkayı da güneşin battığı deniz aşırı başka bir bölgeye yerleştirip, onlar için de Câbulk isminde bir belde inşa etmiştir. Ne Câburs ehli Câbulk ehlinin yaşadığı yeri; ne de Câbulk ehli Câburs ehlinin yaşadığı yeri bilmezler. Yine aynı şekilde bu iki bölge arasında yaşayan insan ve cinler de bu yerleri bilmezler.³¹

Yukarıdaki ifadelerde, bu iki beldenin özellikleri hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte ortak şekilsel özellikler hemen hemen aynı olduğunu görmekteyiz. Bütün kaynaklarda ister yeryüzünde, isterse başka bir âlemde olsun bu iki belde efsanevî birer belde olarak zikredilmektedir. Bu beldelerden birisi doğuda, diğeri ise batıdadır. Her ikisinin de etrafı surlarla çevrilidir ve çok sayıda kapısı bulunmaktadır. Bu sayı bazılarına göre bin, on bin ve hatta on iki bine kadar çıkmaktadır. Aynı sayı kadar da bu kapıları bekleyen bekçileri bulunmaktadır. Her iki şehirde de hâlâ insanların yaşadığından³² bahsedilmektedir.³³

Şimdi de özellikleri hakkında bilgi verilen bu beldelerin felsefeciler ve tasavvufçular tarafından nasıl değerlendirildiğine bir bakalım.

Meşşâî filozofların, bu tür beldelerin varlığı hakkında her hangi bir görüşe sahip olduklarına dair bir bilgiye rastlayamadık. Ancak onların böyle bir görüşe sahip olmamaları, kendi sistemleri açısından daha tutarlıdır. Çünkü gizemli beldeler fikri, biraz sonra da değineceğimiz gibi tamamen İsrakî felsefedeki âlem anlayışından kaynaklanmaktadır. Halbuki Meşşâî filozoflarda böyle bir âlem anlayışı bulunmamaktadır. Onlara göre âlem, ayüstü ve ayaltı

29 <http://www.alhikmeh.com/arabic/ahl/ah/004/02.htm>, 10.12.2002.

30 <http://www.al-eman.com/Islamlib/viewchp.asp?BID=180&CID=12>, 10.12.2002.

31 el-Meclisî, **Bihar**, LIV, 323-324.

32 Krş.Kurtubî, XI, 53; Süleyman Uludağ, **a.g.m.**, 525.

<http://www.masjeed.org/pages/ara/p2/book7/part2/page17.htm>, 20.10.2002; <http://www.khayma.com/fnoor/fn0637.htm>, 18.10.2002.

33 Bu iddiamızı doğrular mahiyette şöyle bir menkıbeden bahsedilmektedir. Hz. Ömer'in hali-feliği döneminde, Câbulk (Câbilkâ) şehrine her yıl bir ejderha gelir ve bir erkek çocuk istermiş. Belde halkı, her yıl bir aile erkek çocuk üzere bir liste yapmış. Sıra tek erkek çocuğu olan bir aileye geldiğinde, çocuğun babası Hz. Ömer'e durumu izah etmiş. Hz. Ömer de ejderhaya verilmek üzere bir mektup yazıp adamı göndermiş. Mektubu alan ejderha bir daha bu beldeye uğramamış. Bkz. http://bizimsahife.com/menakib/menakib_omer26.htm, 11.12.2002.

âlemi olmak üzere iki kısımdır. Bu iki âlem dışında herhangi bir âlem bulunmamaktadır. Dolayısı ile böyle bir âlemin varlığından bahsetmek, onların kendi sistemleri ile çelişmeleri anlamına gelmektedir. Yine meşşâî filozoflar, Platon'un ideler ile ilgili görüşleriyle de fazla ilgilenmezler. Daha çok Aristoteles'in felsefî sistemini ve dolayısı ile de onun âlem anlayışını benimseyip, bu görüş üzerine kendi sistemlerini yerleştirirler.

Felsefede gizemli beldeler fikri İsrakî filozoflar tarafından savunulan bir görüştür. İsrakilere göre âlem üç kısma ayrılmaktadır. Birincisi tamamen soyut olan Akıllar Alemi, diğeri tamamen somut olan Cisimler Alemi ve üçüncüsü de bu iki âlem arasında bulunan ara bir âlemdir. Bu ara âleme, Muallak İdeler Alemi, Ceberut Alem, Vâsita Alem gibi farklı isimler verilmektedirler. Câbulk, Câburs ve Hurkalya beldelerinin de bu âlemde bulunduğu kabul edilmektedir. Bu âlem, mana yönü ile Gayb Alemi'ne ve madde yönü ile de Şuhud Alemi'ne bağlı olan "Misal Alemi" anlayışı ile benzerlik arz etmektedir³⁴. İsrakilerin önderi durumunda olan Şihabeddin Sühreverdî el-Maktûl bu beldelere, "orta şark beldeleri" ismini vermektedir. Hatta kendisi de bu beldelerden Câburs'ta Aristoteles ile görüşüğünü iddia etmektedir. Ona göre bu beldeler, vecd halinde erişilen ve uyku ile uyanıklık arasında görülen tezahürler veya sadık rüyalarda görülen aklî sûretlerdir.³⁵

İsrakilere göre Muallak İdeler Alemi'nde, Cisimler Alemi'nde bulunan soyut ve somut bütün varlıkların zatları ile kaim ideler (müsül)'i mevcuttur. Cisimler Alemi'ndeki bütün varlıklar bu örneğe göre meydana gelmişlerdir.³⁶ Bu âlem sırf yokluk âlemi olmadığı gibi, duyuyla algılanabilen bir âlem de değildir³⁷. İnsanlar öldükten sonra daha Cennet ve Cehennem'e gitmeden önce bu beldelere uğrarlar. İyi kimselerin ruhları öldükten sonra Câbulk'a gider ve işledikleri güzel ameller kendilerine güzel bir misal olarak gösterilir. Kötü kimselerin ruhları ise öldükten sonra Câburs'a gider. Bunların da yaptıkları ameller kendilerine kötü sûretler şeklinde gösterilir.³⁸

Bir başka görüşe göre ise Câburs, Gayb ve Şehadet âlemleri arasında bulunan ve dünyadaki bütün varlıkların sûretlerinin, Câburs ise dünyada iken kazanılan amellerin birer sûretinin bulunduğu bir berzahdır.³⁹

Sebzevarî ise yukarıda belirttiğimiz görüşlerden farklı olarak Câbulk ve Câburs'un, haricî bir varlık olmayıp, efsanevî bir kuş olan Simurg, Ankâ, Kaf Dağı gibi zihnî bir varlık⁴⁰ olduğunu iddia etmektedir.

Bu görüşlerin orijinal mi yoksa daha önce belirtilmiş görüşlerden etkilenmek sûretiyle mi ortaya çıktığı problemini de ele almakta fayda olduğu kanaatindeyiz. Bu problemi açıklayabilmek için de diğeri inanç ve düşünce sistemlerinde benzer görüşlerin bulunup bulunmadığına dair bir araştırma ya-

34 Cavit Sunar, "İnsan-Âlem İlişkisi" A.Ü.İ.F. İslâmî İlimler Dergisi III, 1977, 71.

35 Sühreverdî, *Mecmua*, 484.

36 Geniş bilgi için bkz: İsmail Erdoğan, *İbrahim Kasabbaşızade'nin Felsefî Görüşleri* (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sos.Bil. Enst., 2001), 160 vd.

37 İbrahim Kasabbaşızade, *Sefinetül-Mesail*, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi-792, 53a-b.

38 Nasr, 141.

39 Süleyman Ulyudağ, *a.g.m.*, 525.

40 http://www.balagh.org/shareh/majallat/maaref_i/48/g.htm, 10.12.2002.

pılması gerekmektedir. Yaptığımız kısa araştırmalara göre benzer görüşler diğer din ve felsefelerde de bulunmaktadır. Bu görüşleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Mezopotamya inançlarına göre Dicle'nin bir modeli Anunit ve Fırat'ın bir modeli ise Kırılgaç yıldızında,⁴¹ Ural-Altay inançlarına göre dağların ideal prototipleri göklerde, İran Zarvanî inanışlarına göre ister soyut isterse somut olsun, yeryüzüne ait her fenomenin bir ilk örneği isimleri ile birlikte semada; Sümer inanışlarına göre ise tüm Bâbil kentlerinin ilk örnekleri burçlarda bulunmaktadır. Meselâ, Sippara kentinin ilk örneği Yengeç; Mineveh kentinin ilk örneği Büyükayı, Assur'ununki ise Arkturus burçlarında bulunmaktadır. Yine bu inanışa göre Kral Sennacherib Nineveh'i yıldızlar semasındaki şekline göre inşa ettirmiştir.

Hind dinlerinde de benzer inanışları görmek mümkündür. Onların inançlarına göre Hint Kraliyet kentleri, hatta modern kentler bile altın çağda, Alemin hakiminin ikame ettiği mitolojik semavî kent modellerine göre kurulmuştur. Meselâ, Seylan'daki Sigiriya Sarayı, semavî bir kent olduğuna inanılan Alakamanda modeline göre inşa edilmiştir.⁴²

Kitab-ı Mukaddes'te de diğer dinlerdeki belde ilkörneğine benzer prototiplerden bahseden açık ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelere göre Kudüs (Yeruşalim)'ün bir modeli semavî âlemde mevcuttur. Bununla ilgili olarak Kitab-ı Mukaddes'in Yeni Ahit (İncil) kısmının "Vahiy" bölümünde şöyle denmektedir: "Ve mukaddes şehri, yeni Yeruşalim'i, kendi zevci için hazırlanmış süslü bir gelin gibi, gökün içinden Allah'tan inmekte gördüm".⁴³

Yine Kitab-ı Mukaddes'in ifadelerinden Tanrı Yehova'nın, Hz. Musa'ya, Sina Dağı'nda kendisi için bir mihrab inşa etmesini istediğini ve mihrabın biçimini kendisine gösterdiğini⁴⁴ anlamaktayız. Bu ifadelere göre Kitab-ı Mukaddes'te de dünyada bulunan her şeyin ve hatta belde ve mabetlerin bile plan, biçim veya kavram olarak semavi âlemde birer dünya dışı ilk örnekleri bulunmaktadır.

Platon'a göre de ideal devletin, semavî bir ilk örneği bulunmaktadır. Bilindiği gibi Antik Yunan'da devletler birer belde devleti (site) idiler. Platon'un "Devlet" dediği şey de aslında bir belde devletidir. Platon, ideal devlet şeklini tarif ederken, böyle bir devletin gerçekten mevcut olup olmayacağı hususunda şüphe içinde bulunanlara karşı verdiği cevapta, bu âlemde olmasa bile semavî âlemde böyle bir devletin bulunduğunu ileri sürerek şöyle söylemektedir: "Ama isteyen için gökte (böyle bir devletin)

41 Benzer görüşler İslâm düşüncesinde de bulunmaktadır. Meselâ, peygamberimiz miraca çıktığı zaman şöyle bir şey gördüğünü belirtmektedir: "*Sonra Sidretü'l-Münteha'ya yükseltildim. O ağacın... kökünden ikisi batın ikisi de zahir olmak üzere dört nehir çıkıyordu. Batın nehirler cennettedir. Zahir nehirlerden birisi Nil, diğeri de Fırat'tır.*" Diğer bir hadiste de şöyle bir ibare bulunmaktadır: "*Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil Cennet nehirleridir.*" Bu hadisteki nehirler İbn Kesir'e göre Anadolu'da bulunan Seyhan ve Ceyhan nehirleri olup, Ortaasyadaki Ceyhun ve Seyhun nehirleri değildir. (Geniş bilgi için bkz: İbn Kesir, *el-Bidaye*, 27-29.)

42 Mircea Eliade, *Ebedî Dönüş Mitosu*, çev. Ümit Altuğ, Ankara, 1994, 21-23.

43 Kitab-ı Mukaddes, *Vahiy*, 21:2.

44 Kitab-ı Mukaddes, *Çıkış*, 25:40.

bir örneği bulunabilir, ona bakar ve kendini ona göre bir düzene sokar.”⁴⁵

Gördüğümüz kadarıyla, İslâm düşüncesindeki gizemli belde ve mabetler fikri ile diğer inanç ve düşüncelerdeki ideal prototipler arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerliklere bakarak, İslâm düşünürlerinin, diğer inanç ve düşüncelerden etkilendiğini ilk bakışta söyleyebiliriz. Ancak, İslâm düşünürlerinin bu görüşlerini dini naslara dayandırma çabaları, bu kanaatimizi tekrar gözden geçirmeye yöneltmektedir. Çünkü, biraz önce gördük ki, müslüman düşünürler çok sayıda hadisten ve İslâm'ın ilk dönemlerine ait menkıbelerden bahsetmektedir. Eğer onların iddia ettiği hadisler sahih ise⁴⁶, bu görüşleri İslâmî bir nitelik kazanmaktadır. Şayet bu hadisler sahih değil ise, o zaman böyle bir etkilenmeden bahsedebiliriz.

Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır ki; tarih boyunca insanlar din, kültür, medeniyet ve düşünce gibi bir çok alanda az ya da çok hep birbirinden etkilenmişlerdir. Burada önemli olan etkilenme değil bu etkilenmenin tekrar durumuna düşmemesidir. Eğer tekrar olursa yeni bir şeyden bahsedilemez. Ancak etkilenilen fikirler geliştirilir ve yeni bir hüviyete büründürülürse, her ne kadar etkilenmiş olsa da yeni bir fikirden bahsedilebilir. Gördüğümüz kadarıyla, İslâm düşüncesindeki gizemli belde anlayışı müslümanların kendi düşüncelerinden kaynaklanmakla birlikte, diğer inanca ve düşüncelerden de etkilenmiştir. Meselâ, Platon'un ideal devletinin gökte bulunması ile, Câbulk ve Câburs'un Muallak İdeler veya Misal âleminde bulunması ve Muallak İdeler Alemi'nde her varlığın ilkörneğinin bulunması ile, Platon'daki İdeler âlemi anlayışı birbirine benzemektedir.

Ancak mutasavvıflar gizemli beldeler hakkındaki görüşleri, filozofların görüşlerine göre daha orijinal görünmektedir. Şimdi de mutasavvıflar görüşlerine bir göz atalım:

Mutasavvıflar da filozoflar gibi bu iki kavram hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak mutasavvıflar çoğunluğu Câburs ve Câbulk'u Gayb Alemi'nde bulunan birer belde⁴⁷ olarak kabul etmekle birlikte bunlara bazı özel anlamlar yüklemektedirler. Meselâ, bazı mutasavvıflar göre Câbulk, vücub ve imkan dairelerini içine alan ulûhiyet mertebesidir. Eşyanın esas sûreti burada mevcut olup, bütün varlıkların doğuş yeridir. Câburs ise bütün hakikatlerin zuhur yeri olan insanın varlığıdır. İlahî zatın aydınlığından doğan her şey, insanın varlığında son bulur. Bundan dolayı Câbulk'un doğuda Câburs'un ise batıda olduğuna inanılır⁴⁸.

Câbulk, mutlak varlık ile âlem arasında bir berzahtır. Câburs ise Tanrı'nın bütün sıfatlarını toplayan varlık, yani insandır. Câbulk'tan doğan yani mutlak varlıktan zuhur eden, Câburs'ta batır yani insan varlığına dönüşür. Bir

45 Platon, **Devlet**, çev. Sabahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz, İst. 1988, 280.

46 Sünnî hadis kaynaklarında bu tür hadislerle raslanmamıştır. Ancak Beytül-Ma'mûr ayette zikredilmiş, Beytül-İzze ise sünnî hadis kaynaklarında bahsedilmektedir. Fakat şîî kaynaklarda zikredilen hadislerin sahih olup olmadıklarını kesin olarak bilemiyoruz.

47 Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İst. 1991, 107; Cebecioğlu, 167; Uludağ, a.g.m., 525; Pakalın, 523.

48 Uludağ, a.g.m., 525.

başka anlayışa göre ise Câbulk manevî eğitime başlamış bir talibin gerçeğe ulaşma yolunda ilk, Câburs ise mutlak varlık âlemine ulaşmada son duraktır.⁴⁹

Görüldüğü gibi mutasavvıflar da bu iki belde hakkında farklı görüşler bildirmişlerdir. Fakat onların bu mesele ile ilgili görüşlerini, ruh anlayışları ile birlikte değerlendirdiğimiz zaman, bu beldeler hakkındaki kanaatimiz daha netleşecektir. Tasavvufçular, ruhun bedene girmeden önce ruhlar âleminde misal âlemine geldiğini ve burada bir süre kalarak bedene girmek için hazırlık yaptığını iddia ederler.⁵⁰ Bu süre içerisinde kaldıkları yer, bu âlemden Câbulk ve Câburs beldeleri olabilir. Aynı şekilde ruhun bedenden çıktuktan sonra varacağı ve Berzah denilen âlem de yine bu âlemdir. Çünkü tasavvufçulara göre Misal Alemi, hem ruhun bedene girmeden önce bulunduğu âleme, hem de bedenden ayrıldıktan sonra varacağı âleme verilen bir isimdir. Ancak bu iki âlem aynı âlem olmasına rağmen, ruhun bedene girmeden önceki bilgisi ile bedene girdikten sonraki bilgisi farklı olduğu için iki farklı âlem gibi görünmektedir. Halbuki bu ikilik misal âleminden değil, bu âlem hakkındaki bilgiden kaynaklanmaktadır. Kaldı ki bütün âlemler aslında tek bir âlemden ibarettir.⁵¹

Bu görüşlerden hareketle, mutasavvıflar Câbulk ve Câburs'u aynı şeyin iki değişik görünüşü olarak kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Çünkü tasavvufçuların çoğunluğuna göre misal âlemi tektir. Ruh bedene girmeden önce bu âlemden kalmakta ve daha sonra da bedene girmektedir. Ancak bu arada birtakım değişikliğe uğramakta ve tekrar bedenden çıkarak aynı âleme gelmektedir. Fakat ruh, bu ikinci gelişte farklı bir âlemlerle karşılaştığını zanneder. İşte bu yanılgıdan dolayı, ruhun ilk geldiği âlem ile ikinci geldiği âleme farklı isimler verilmiştir. Yani Câbulk ve Câburs, ruhun her iki gelişinde farklı olarak algılandığı tek bir âlemdir. Bundan dolayı da iki isim verilmiştir diyebiliriz.

Şu ana kadar yaptığımız incelemeyi şöyle bir sonuca bağlamak istiyoruz: İslam Düşüncesi'ndeki gizemli beldelerle ilgili farklı görüşlerin bulunması, fikir dünyamız açısından bir zenginlik olarak kabul edilmelidir. Çünkü bu kadar farklı biçimlerde yorumlanan bu görüşler, insanların düşünce ve hayal dünyasının genişliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak görünüşteki farklılığa rağmen bu gizemli beldelerin, âlemden bir parça olduğu, ruh ile birlikte değerlendirildiği, tasavvuftaki kullanımı ile felsefedeki kullanımının çok fazla bir farklılık göstermediği gibi bazı ortak özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

49 Cebecioğlu, 167.

50 Kayserili Davud, *Mukaddemat*, çev. Hasan Şahin-T. Koç- S. Sevim, Kayseri, 1997, 46.

51 Sunar, *Tasavvuf Felsefesi Veya Gerçek Felsefe*, 63-64; Sunar, a.g.m. 72.